

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

БЕРШОВ Геннадій Євгенович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-3439-5544>

УДК 343.98

DOI 10.32782/EP.2022.2.35

У статті підкреслено, що використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів є одним із способів оптимізації процесу досудового розслідування. Встановлено, що форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування військових злочинів прийнято виокремлювати за певними критеріями. Зокрема, це визначеність в положеннях кримінального процесуального законодавства України, обов'язковість їх використання, спрямованість, суб'єкти використання тощо. Зазначено, що найбільш розповсюдженим і часто вживаним критерієм є урегульованість кримінальним процесуальним законодавством. За вказаним критерієм розрізняють процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань. Встановлено, що процесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів визначені в положеннях кримінального процесуального законодавства. Виокремлено й охарактеризовано процесуальні форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування військових злочинів: залучення обізнаної особи в якості експерта; залучення обізнаної особи в якості спеціаліста до проведення процесуальних дій; залучення обізнаної особи в якості перекладача (сурдоперекладача); допит обізнаної особи в якості свідка; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, від-

мостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

Ключові слова: військові злочини, спеціальні знання, форми використання, процесуальна форма, досудове розслідування.

Постановка проблеми

Використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів сприяє «отриманню доказів у кримінальних провадженнях, яке досягається спеціалістом шляхом надання допомоги слідчому в застосуванні експертно-криміналістичних методів і засобів при збиранні, вивченні (дослідженні), перевірці, оцінці та використанні доказів» [1, с. 192]. Більше за все, використання спеціальних знань є необхідною умовою забезпечення успішності досудового розслідування, адже в його ході часто «виникає багато <...> специфічних завдань, для вирішення яких потрібна кваліфікована допомога фахівців, які володіють необхідними спеціальними знаннями та навичками» [2, с. 199]. У цьому контексті вбачається актуальним питання про визначення процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів.

Стан дослідження проблеми

Спеціальні знання в кримінальному провадженні є предметом дослідження в наукових працях як учених з галузі кримінального процесу, так і криміналістики. Зокрема, вказана проблематика висвітлювалася в наукових працях таких учених, як: А.В. Іщенко

ка, Н.І. Клименко, І.В. Пирога, М.В. Салтєвського, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаківського й інших. Але, не дивлячись ціннісний вклад указаних науковців у вирішення проблематики, пов'язаної з визначенням сутності, основних ознак спеціальних знань і способів їх використання в кримінальному провадженні, значна кількість питань залишається невирішеною. Зокрема, не вироблено уніфікованого підходу до визначення критеріїв для виокремлення форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Крім того, відсутні наукові напрацювання в царині визначення та характеристики форм, зокрема процесуальних, використання спеціальних знань під час досудового розслідування такого різновиду кримінальних правопорушень як військові злочини.

Метою цієї статті є визначення процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів і здійснення характеристики.

Виклад основного матеріалу

Форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування, зокрема військових злочинів, прийнято виокремлювати за певними критеріями. Зокрема, це визначеність в положеннях кримінального процесуального законодавства України, обов'язковість їх використання, спрямованість, суб'єкти використання тощо. Проте найбільш розповсюдженим і часто вживаним критерієм є урегульованість кримінальним процесуальним законодавством. За вказаним критерієм розрізняють процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань. Останню ще прийнято йменувати організаційною формою. Оскільки предметом представленого дослідження є процесуальна форма використання спеціальних знань, зупинимося детальніше на її висвітленні з урахуванням специфіки розслідування військових злочинів.

Процесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, у тому числі військових, визначені, як уже зазначалося, в положеннях кримінального процесуального законодавства.

Останнє згідно зі ст. 1 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України складається з «відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України» [3]. Відповідно, щоб назвати процесуальні форми використання спеціальних знань, потрібно звернутися до положень кримінального процесуального законодавства.

Л.В. Мединська стверджує, що «загальноновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій» [4, с. 280]. О.В. Бишивець зазначає, «до процесуальної форми відносяться проведення судових експертиз (ст. ст. 242–245 КПК України), залучення спеціалістів для участі в окремих слідчих (розшукових) діях (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного з способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п. п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. ч. 1–4 ст. 107 КПК України), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у слідчих (розшукових) діях щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України)» [1, с. 191].

Більш детальний аналіз кримінального процесуального законодавства демонструє, що під час досудового розслідування взагалі та військових злочинів зокрема можуть використовуватися спеціальні знання в наступних процесуальних формах.

1. Залучення особи, «яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [5] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосу-

ються сфери її знань» [3], в якості експерта. Підстави та процесуальний порядок залучення експерта передбачені в ст. ст. 242–244 КПК України. За результатами проведення судової експертизи складається висновок експерта, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні. При цьому відповідно до ст. 101 КПК України «кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях»; «запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта» [3].

Наприклад, у кримінальному провадженні № 42020240310000020 щодо вчинення військових злочинів, передбачених ч. 3 ст. 411, ч. 3 ст. 410, ч. 3 ст. 408 КК України, з метою встановлення розміру шкоди, завданої державі в результаті погіршення якості, зменшення цінності обладнання приймальних радіовузлів та доведення призначено та проведено товарознавчі експертизи військового майна, техніки та обладнання. Зокрема, згідно з висновком експерта № 23102020_231005 від 23.10.2020 р. ринкова вартість станом на 24.04.2020 р. вказаних об'єктів радіостанції Р-361 МКМ5 № 0949 становить 59372,74 грн. [6].

2. Залучення особи, «яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [3], в якості спеціаліста «для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків» [3]. Крім того, спеціаліст надає допомогу під час фіксації процесуальних дій, а також здійснення виїмки. Приміром, у ч. 4 ст. 99 КПК України зазначається, що «дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом,

як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста (виділення моє – Г.Є.), визнаються судом як оригінал документа» [3]. Більше за все, згідно з абз. 4, 5 ч. 2 ст. 168 КПК України копіювання інформації, «що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах», обов'язково здійснюється із залученням спеціаліста. Спеціалісти можуть давати «письмові пояснення», «оформлювати фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу», що, своєю чергою, є додатками до протоколів відповідних процесуальних дій (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України). Крім того, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 214 КПК України «для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку» допускається отримувати висновок спеціаліста «до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань», який, своєю чергою, є «процесуальним джерелом доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки» [3]. Також можливість залучення спеціалістів до проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій закріплена в ст. ст. 226–228, 236–241, 245, 245-1, 262, 266 КПК України [3].

Приміром, у кримінальному провадженні № 42020240310000020 до огляду приймального радіовузла Р-361МКМ5 № 0949 на базі автомобіля УРАЛ 44202 військовий номер НОМЕР_3, що проведений 14.05.2020 р. в період часу з 14 год. 23 хв. до 15 год. 28 хв. за участю понятих, прокурора військової прокуратури Хмельницького гарнізону ОСОБА_15, помічника командира частини з правової роботи начальника юридичної групи в/ч НОМЕР_1 ОСОБА_4, ОСОБА_16, були залучені спеціалісти ОСОБА_13 (начальник зв'язку начальник відділення зв'язку та інформаційних систем шта-

бу військової частини НОМЕР_1), ОСОБА_7 (начальник приймально-передавального радіоцентру загону спеціального радіозв'язку в/ч НОМЕР_1) [6].

3. Залучення обізнаної особи в якості перекладача (сурдоперекладача) «у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів» [3].

4. Допит обізнаної особи в якості свідка. При цьому згідно з ч. 6 ст. 95 КПК України «висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст. 101 КПК України». Разом із тим, «якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною другою статті 89 КПК, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта» (ч. 7 ст. 95 КПК України) [3].

5. Згідно зі ст. 93 КПК України спеціальні знання можуть використовуватися під час досудового розслідування в ході збирання доказів шляхом «витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок» [3]. Як приклад, у кримінальному провадженні № 42018040010000668 про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 407 КПК України, з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню, були витребуванні й отримані акт проведення службового розслідування, згідно з яким встановлено, що солдат ОСОБА_5 самовільно залишив тимчасову дислокацію військової частини НОМЕР_1 (а. п. 21–24); довідку командира військової частини НОМЕР_1 від 09.12.2018 року про безпосередню участь ОСОБА_5 в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей (а. п. 39); копії документів щодо проходження ОСОБА_5 військової служби (а. п. 47–55) [7].

Висновки

Отже, використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів є одним із способів оптимізації кримінального провадження. За урегульованістю кримінальним процесуальним законодавством прийнято розрізняють процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань. Процесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів визначені в положеннях кримінального процесуального законодавства: залучення обізнаної особи в якості експерта; залучення обізнаної особи в якості спеціаліста до проведення процесуальних дій; залучення обізнаної особи в якості перекладача (сурдоперекладача); допит обізнаної особи в якості свідка; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

Література

1. Бишевец О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.
2. Таранова А. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 198–203. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.34>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Мединська Л.В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286.
5. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
6. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 07.05.2021.

Справа № 686/28509/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96813875>.

7. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 18.01.2019. Справа № 183/277/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/79253632>.

PROCEDURAL FORMS OF USING SPECIAL KNOWLEDGE DURING THE INVESTIGATION OF MILITARY CRIMES

In the article it has been emphasized that the use of special knowledge during the investigation of military crimes is one of the ways to optimize the process of pre-trial investigation. It has been established that the forms of using special knowledge during the pre-trial investigation of military crimes are usually distinguished according to certain criteria. In particular, it has been defined in the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, the obligation of their use, direction, subjects of use, etc. It has been noted that the most widespread and often used criterion is the regula-

tion of criminal procedural legislation. According to the specified criterion, procedural and non-procedural forms of using special knowledge have been distinguished. It has been established that the procedural forms of using special knowledge during the investigation of military crimes are defined in the provisions of criminal procedural legislation. The procedural forms of using special knowledge during the pre-trial investigation of military crimes have been distinguished and characterized: the involvement of a knowledgeable person as an expert; involvement of a knowledgeable person as a specialist in conducting procedural actions; involvement of a knowledgeable person as an interpreter (sign language interpreter); interrogation of a knowledgeable person as a witness; requesting and receiving from state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations, officials and individuals of things, copies of documents, information, expert opinions, audit conclusions, inspection reports.

Keywords: military crimes, special knowledge, forms of use, procedural form, pretrial investigation.